TABERÎ

Tefsîr, kırâat, hadîs ve Şafiî fıkhı, târih, edebiyat, nahiv, matematik ve tıb ilimlerinde âlim. İsmi Muhammed bin Cerîr olup, künyesi Ebû Ca'fer'dir. Memleketine nisbetle Taberî denildi. İbn-i Cerîr ve Taberî diye meşhûrdur. 224 (m. 839)'de Taberistan'da Amul şehrinde doğdu. 310 (m. 923)'da Bağdâd'da vefât etti. Rahbet-i Ya'kûb denilen mahallede, kendi evine defn edildi. Eshâb-ı kiram düşmanı olan Muhammed bin Cerîr bin Rüstem Taberî ve yine Eshâb-ı kiram düşmanı olan Muhammed bin Ebi'l-Kâsım Taberî başkadır. Yine Eshâb-ı kiram düşmanı İmâmiyye fırkasına mensûb olup, yazdığı "Mecma'ul-beyân" adındaki bozuk "Taberî" tefsîri ile meşhûr olan Fadl bin Hasen Taberî'nin de, İbn-i Cerîr Taberî hazretleri ile hiçbir alâkası yoktur. Bu bozuk kimselerin kitaplarını, müslümanlar yanlışlıkla İbn-i Cerîr Taberî hazretlerinin kitaplarıyla karıştırarak okuyup, onların bozuk fikirlerine aldanmaktadırlar. Ayrıca Taberî hazretlerinin, târihini kısaltarak yazmış olan Ali bin Muhammed Şimşâtî de Eshâb-ı kiram düşmanıdır. Bu kitap "Târih-i Taberî" adıyla Türkçeye de çevrilmiş, Eshâb-ı kiram aleyhinde bozuk fikirlerin memleketimizde yayılmasına sebeb olmuştur.

İbn-i Cerîr Taberî, ilk tahsiline doğduğu yerde başladı. Yedi yaşında Kur'ân-ı kerîmi ezberledi. Dokuz yaşında iken hadîs-i şerîf yazmaya başladı. Bundan sonra, ilim tahsili için önemli ilim merkezlerine gitti. Kûfe, Basra, Rey, Mısır, Suriye ve Irak şehirlerine gidip buralarda ilim öğrendi. Daha sonra Bağdâd'a yerleşti. Kırâat, tefsîr, hadîs, fıkıh, târih, matematik ve tıb ilminde engin bilgi sahibi oldu. Muhammed bin Abdülmelik, İshâk bin Ebî İsrail, Ahmed bin Menî' Begâvî, Muhammed bin Müsnâ ve daha birçok âlimden hadîs-i şerîf öğrenip rivâyette bulundu. Yüzbin hadîs-i şerîfi râvileri ile birlikte ezberleyerek hafız oldu. Fıkıh ilmini, Dâvûd-i Zâhirî'den, Şafiî fıkhını Mısır'da Rebî' bin Süleymân'dan; Bağdâd'da Muhammed Za'ferânî'den öğrendi. Yûnus bin Abdüla'lâ'dan ve diğer fıkıh âlimlerinden Mâlikî mezhebinin fıkıh bilgilerini öğrendi. Ebû Mukâtil'den de Hanefî fıkhını öğrendi. Şafiî mezhebinde olmasına rağmen, amelde dört hak mezhebin fıkıh bilgilerini çok iyi öğrenip, dört mezhepte de âlim oldu. Şafiî mezhebinde zamanın en büyük âlimiydi. Kendisinden, Ebû Şuayb-il-Harrânî ve Abdülgaffâr Huseybî ilim öğrendi.

Muhammed bin Cerîr Taberî, birçok ilimde mütehassıs olduktan sonra, ilmini insanların istifâdesine sundu. Bağdâd'da on sene Şafiî mezhebine göre fetvâ verdi.

Ebû Ali Tûmârî anlatır: "Her sene Ramazân-ı şerîf ayında kırâat ilmindeki üstünlüğü ile meşhûr Ebû Bekr bin Mücâhid teravih namazına giderken, ben önünde kandil tutardım. Yine bir Ramazan ayının sonlarına doğru, bir gece teravihe gitmek üzere evden çıkmıştık. Muhammed bin Cerîr Taberî'nin mescidinin bulunduğu sokağa geldiğimizde, Ebû Bekr bin Mücâhid durup, mescidde okunan Kur'ân-ı kerîmi dinlemeye başladı. Muhammed bin Cerîr Taberî, Rahmân sûresini okuyordu. Epey bir müddet dinledi. "Efendim, cemâat sizi bekliyor geç kaldık" dedim. Bunun üzerine "Ey Ebû Ali, Kur'ân-ı kerîmi böyle güzel kırâat eden (okuyan) bir kimse daha olduğunu zannetmiyorum" dedi.

Ebü'l-Abbâs Bekrî şöyle anlatır: "Muhammed bin Cerîr Taberî, Muhammed bin İshâk bin Huzeyme, Muhammed bin Nasr Mervezî ve Muhammed bin Hârûn Rüyanî ile birlikte Mısır'a gitmiştik. Yanımızdaki yiyecekler bitmişti ve hiç birşey kalmamıştı. Bir gece kaldığımız evde toplanıp, ev sahibinden yiyecek almaya karar verdik. İçimizden hangimizin isteyeceğine dâir kura çektik, bana çıktı. Müsâade edin, önce abdest alıp iki rek'at namaz kılayım, sonra gideyim dedim ve

namaza durdum. Ben namaza durunca kapı çalındı. Kapıyı açtılar. Namazdan sonra baktım, at üzerinde biri duruyordu. Mısır vâlisi tarafından gönderildiğini söyledi. Sonra yere inip, Muhammed bin Nasr hanginizdir? dedi. İşte bu zâttır diyerek gösterdiler. Bir kese çıkarıp uzattı, içinde elli dinar vardı. Sonra Muhammed bin Cerîr Taberî kimdir? dedi. Gösterilince ona da aynı şekilde bir kese verdi. Diğerlerine de teker teker sorup, içinde para olan birer kese verdi. Beni de sordu, gösterdiler. Bana da verdi. Sonra şöyle dedi: “Vâli, dün gece rü’yâsında şehrimize ilim öğrenmek ve öğretmek için gelmiş olan sâlih ve âlim kimselerin, açlıktan karınları üzerine büzüldüklerini görmüş. Bunun için bu keseleri size gönderdi ve paranızın bittiğini haber ederseniz, tekrar göndereceğini yemîn ederek söz verdi” dedi.

İbn-i Cerîr Taberî, yalnız Allahü teâlânın rızâsı için çalışır, İslâmiyeti öğrenmek ve öğretmeye gayret ederdi. Din ve ilim zenginliğini, dünyâ zenginliğine tercih ederdi. Dünyâya ehemmiyet vermez, zarûret miktarı mal ile iktifa ederdi. Harama düşmek korkusundan mübahların birçoğunu da terk eder, ömrünü, yalnız ilim öğrenmek, öğretmek ve ibâdet edip kitap yazmakla geçirirdi. Çok kitap yazdı. Yazdığı kitapların sayfası ömrüne bölününce, her günü için ondört sayfa düşmektedir.

İbn-i Cerîr Taberî, bilhassa tefsîr ilminde meşhûr olup, tefsîri ile tanındı. “Câmi-ul-beyân et te’vîl-ül-Kur’ân” adlı bu eseri, Eshâb-ı kiramın ve Tabiînin rivâyetlerini toplayan en geniş tefsîrlerdendir. Kendisine gelen rivâyetleri çeşitli yönlerden inceledi. Âyet-i kerîmelerden çıkarılmış olan hükümleri bildirip, lüzumunda Arapçanın kaideleri hakkında da bilgi verdi. Daha önce yazılmış pekçok tefsîrdeki bilgileri, eserinde değerlendirdi. Bu eserinin mukaddimesinde Kur’ân-ı kerîmin belagat ve fesâhatından, i’câzından bahsederek Kur’ân-ı kerîmin yedi harf üzerine nüzûlü, te’vîl ve tefsîr hakkında bilgi vermektedir. Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i tabiîn kavilleri üzerinde durarak, nâsih ve mensûh, hurûfu mukattaa (sûre başlarındaki harfler) hakkında açıklamalarda bulunmaktadır. Bu eserinde rivâyet bakımından İbn-i Cüreyc, Abdurrahmân bin Zeyd, Mukâtil bin Hibbân tefsîrlerini kaynak almıştır. Lügat bakımından Ahfeş, Kisâî, Kutkub, Ferrâ gibi nahiv âlimlerinin eserlerinden istifâde etmiştir. Bu eser âlimler tarafından çok beğenildi. İnsanlar, Taberî tefsîrini ilk önce kopye ederler, daha sonra huzûruna gelip, onun ağzından açıklamasıyla birlikte dinleyerek yanlışlarını düzeltirlerdi. Böylece yüzlerce âlim kendisine talebe olup, her biri en az birer tane Taberî tefsîri yazıp, Taberî’nin ilminin yayılmasına vesîle oldular. Bunlardan biri de, muasırı, ilminin yüksekliği ile meşhûr İbn-i Huzeyme’dir. İmâm-ı Nevevî, “Taberî’nin yazdığı tefsîrin bir benzeri daha yazılmamıştır. Bu husûsta ittifâk vardır” demektedir. Şafiî mezhebinde büyük fıkıh âlimlerinden olan Ebû Hâmid-i İsferânî de, “Bir kimse İbn-i Cerîr tefsîrini elde etmek için Çin’e kadar gitse, çok birşey yapmış olmaz” demiştir. Taberî tefsîri, daha sonra gelen âlimlerin birçoğu tarafından kaynak olarak kullanıldı. Taberî tefsîri 23 cild olup, birçok defa basıldı.

İbn-i Cerîr Taberî’nin yazdığı “Târih-ül-ümem vel-mülûk” adlı târih kitabı çok meşhûrdur. Ahbâr-ur-rusûl ve’l-mülûk, kısaca Târih-i Taberî de denilmektedir. Bu eserinde Âdem aleyhisselâmın yaratılışından Peygamberimizin (aleyhisselâm) hicretine kadar olan hâdiseleri işittiği ve eski târih kitaplarında gördüğü bilgilere göre yazdı. Hicretten sonraki hâdiseleri de vesîkalara ve rivâyetlere göre geniş bir şekilde anlattı. Tarihçiler için mühim bir kaynak olan bu kıymetli eser, daha sonra Ali bin Muhammed Şimşâtî adında bir Eshâb-ı kiram düşmanı tarafından kısaltılarak yazıldı ve “Târih-i Taberî” ismiyle meşhûr oldu. Bu Eshâb-ı kiram düşmanının kısaltarak yazdığı Taberî târihinde, onun güzel sözleri tahrif edilerek, Eshâb-ı kirama (r.anhüm) iftira edilmektedir. Bu yanlış ve bozuk yazılar, okuyanları aldatmaktadır.

İbn-i Cerîr Taberî’nin diğer eserlerinden ba’zıları şunlardır: “El-Müsterşid fî ulûm-id-dîn”, “Kitâb-ül-aded ve’t-tenzîl”, “Kırâat”, “Kitâbü-ihtilâf-ül-fukahâ” matbûdur. “Cüz’ün fil-i’tikâd”, “Tehzîb-ül-âsâr” “Et-Tebsîr fî usûl-üd-dîn”, “Târih-ür-ricâl min-es-Sahâbeti vet-Tâbiîn.”

İbn-i Cerîr Taberî’nin eserlerinden seçmeler:

Hazreti Ali anlatır: Çok hastaydım. Resûlullahın huzûruna geldim. Beni kendi yerine oturttu. Duâ ederek ayağa kalktı. Elbisesinin bir tarafını üzerime attı. Sonra da, “İbn-i Ebî Tâlib! Birşeyin yok, iyi oldun, kendim için istediğim herşeyi, senin için de istedim. Allah her istediğimi verdi. Ancak, bana, senden sonra Peygamber gelmeyecek dendi”buyurdu. Kalktığımda kendimi o kadar iyi hissettim ki, sanki biraz önce hasta olan ben değildim.

Hazreti Ali rivâyet etti: Resûlullah (aleyhisselâm) yatağında şöyle duâ ederdi: “Allahım, ben, idâren dışına çıkamayan

bütün hayvanların şerrinden, senin kerîm olan cemaline, hükmüne ve ilmine sığınırım. Allahım, günahkârı da, borçluyu da sen meydana çıkarırsın. Allahım, sen ordunu hezimete uğratmazsın. Va'dinden dönmezsin. Senin kuvvetinin yerini hiçbir kuvvet tutamaz. Seni tesbih ederim, Allahım, sana hamd ederim."

Hazreti Ali rivâyet etti: Bir gece Resûlullahın (aleyhisselâm) yanında kaldım. Namazı bitirip, yatağa girdiğinde şöyle duâ ettiğini duydum: "Allahım, senin cezalarından, senin affına sığınırım. Allahım, ne kadar uğraşsam seni övmeye gücüm yetmez. Sen, kendini övdüğün gibisin."

Ensârdan Ebû Sa'îd (radıyallahü anh) anlatır: Çoluk-çocuk açlıktan muzdarîb olduk. Ailemin de teşvikiyle Resûlullaha (aleyhisselâm) gidip birşeyler istemeye karar verdim. Huzûrlarına varınca ilk olarak şu mübârek sözlerini duydum: "Kimin gözü tok olursa, Allah onu zengin kılar. Kim iffetli olursa, Allahü teâlâ onun mükâfatını verir. Kim de bizden birşey isterse, eğer bulabilirsek hiç esirgemeyiz." Bu mübârek sözlerini duyunca, hiçbirşey istemeden Resûlullahın (aleyhisselâm) huzûrundan ayrıldım. Çok geçmeden durumumuz düzeldi öyle ki, Ensâr arasında malı en çok olan biz olduk.

Ümmü Seleme (radıyallahü anha) anlatır. Sahabeden bir zât, Resûlullahın (aleyhisselâm) evinin yanında hapşırıp da "Elhamdülillah" deyince, Resûlullah (aleyhisselâm) de ona "Yerhamükellah" diye duâ buyurdular. Sonra bir başkası daha hapşırıp, "Âlemlerin Rabbi olan Allaha bol bol hamd ve şükür olsun" deyince de, Resûlullah (aleyhisselâm), "Bu, ötekinden ondokuz misli fazla sevâb aldı" buyurdu.

Sa'd (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullah (aleyhisselâm) şu duâyı bize bir öğretmenin talebelerine yazı yazmasını öğrettiği gibi öğretirdi: "Allahım, cimrilikten sana sığınırım. Korkaklıktan sana sığınırım. Kötü bir hayata düşmekten sana sığınırım. Dünyâ fitnesinden ve kabir azâbından sana sığınırım."

"Elif! Lâm! Mîm! Rumlar en yakın bir yerde yenildiler. Onlar bu yenilgilerinden sonra, birkaç yıl içinde galip geleceklerdir" meâlindeki (Rûm-1-4) âyet-i kerîmeleri inince, müşrikler Ebû Bekr'e (radıyallahü anh) gelip: "Arkadaşın Muhammed, Rumların İranlıları yeneceğini iddia ediyor ne dersin?" diye sordular. O da, hiç tereddüd etmeden "Allahın Resûlü doğru söylemiştir" diye karşılık verdi. Müşrikler bu defa: "Bizimle bahse girer misin?" deyip, Hazreti Ebû Bekr'le bahse girdiler. Fakat, müddet dolduğu hâlde Rumlar İranlıları yenemediler. Rumlar galip gelmeden, Resûlullah (aleyhisselâm) bu durumdan haberdar oldu. Hazreti Ebû Bekr'e "Niçin böyle bir bahse giriştin?" buyurdu. O da, "Allah ve Resûlünü tasdîk etmek için" diye cevap verdi. Resûlullah (aleyhisselâm) de "Onlarla yeniden bahse gir, ortaya konanı arttır ve zamanı da birkaç yıl daha uzat" buyurdu. Hazreti Ebû Bekr de, müşriklerle görüşüp; "Yeniden bahse var mısınız?" deyince, sevinerek "Evet varız" dediler. Anlaşılan sene gelmeden Rumlar galip geldi. İranlıları yenip Medâin'e girdiler. Hazreti Ebû Bekr de bahsi kazanıp, müşriklerin va'd ettiklerini aldı. Müslümanların fakirlerine sadaka olarak dağıttı.

Hendek Savaşı öncesinde, Medine'de hendekler kazılmaktaydı. Selmân-ı Fârisî ve bir kısım Sahâbi (r.anhüm) kırk arşınlık bir yeri kazmakla vazîfelendirilmişlerdi. Kazmağa başladıktan bir müddet sonra, karşılarına büyükçe bir taş çıktı. Ellerindeki âletlerle, onu kırmaktan âciz kaldılar. Selmân (radıyallahü anh) durumu Resûlullaha (aleyhisselâm) arz etti. Resûlullah (aleyhisselâm) gelip kazmayı Selmân'ın (radıyallahü anh) elinden aldı. Resûlullah (aleyhisselâm), taşa vurunca, taş ikiye bölünüp, şimşek çakar gibi bir ışık göründü. Medine'nin bütün evleri onun ışığı ile aydınlandı. Allahın Resûlü (aleyhisselâm) tekbîr getirince, yanındakiler de tekbîr getirdi. Sonra ikinci ve üçüncü defa da bu şekilde vurup tekbîr getirdiler. Müslümanlar da tekbîr söylediler. Selmân-ı Fârisî, suâl edip:

"Ey Allahın Resûlü! Anam-babam sana feda olsun! Gördüğümüz ışıklar, neydi? Biz onları daha önce hiç görmemiştik" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhisselâm) diğer Sahabeye dönüp, "Selmân'ın gördüğünü siz de gördünüz mü?" buyurdu. Onlar da "Evet, gördük" dediler. Bundan sonra Resûlullah (aleyhisselâm) "Kazmayı ilk vuruşumda kisrânın(İran şahının) köşkleri bana göründü. Cebrâil aleyhisselâm gelip, ümmetin o beldelere sahip olurlar diye haber verdi. İkinci darbede Bizans'ın kızıl sarayları göründü. Cebrâil aleyhisselâm, ümmetin o diyara da sahip olur dedi. Üçüncüde San'a'nın (Yemen'de) köşkleri göründü. Cebrâil, ümmetimin buraları da fethedeceğini bana haber verdi. Müjdeler olsun!" buyurdu.

Resûlullah (aleyhisselâm) İran kisrâsının köşkünü, taşa vururken gördüğü şekle göre anlattıktan sonra, Medine'ye gelmeden önce İran'da kisrânın sarayını görmüş olan Selmân-ı Fârisî'ye (radıyallahü anh) de ta'rîf etmesini emir buyurdu. Selmân (radıyallahü anh), "Yâ Resûlallah! Kisrânın köşkü,

aynen sizin anlattığınız gibidir. Seni hak Peygamber gönderen Allahü teâlâ hakkı için, tam buyurduğunuz gibidir ve sen Allahü teâlânın Resûlüsün” dedi. Resûlullah da (aleyhisselâm), “Benden sonra ümmetim o diyara malik olur” buyurdu.

Mü’minler, bu haberi biribirlerine müjdelediler. Allaha hamd ettiler. Münâfıklar, inanmayıp küfürlerinde inâd ettiler. Müslümanlarla alay ettiler. Haklarında cenâb-ı Hak meâlen; “O vakit münâfıklıklarla, kalblerinde bir maraz (şüphe) olanlar, “Allah ve Resûlü, bize aldatmadan (aldatıştan) başka bir va’d etmemiş” diyorlardı” (Ahzâb-12) buyurdu.

Hazreti Ali anlatır: Yemen’den bir grup insan Resûlullaha (aleyhisselâm) gelip: “Bize dinimizi öğretecek, aramızda Allahın kitabı ile hüküm verecek bir heyet gönder” dediler. Resûlullah da (aleyhisselâm) “Ali, Yemen halkına git. Onlara İslâmı ve sünnetlerimi öğret. Aralarında Allahın kitabı ile hüküm ver” buyurdu. Ben: “Ey Allahın Resûlü, Yemen halkı çok câhildir. Bana altından kalkamayacağım mes’eleler getirebilirler” dedim. Resûlullah (aleyhisselâm) mübârek elleriyle göğsüme vurarak! “Git! Allah kalbine ilham ederek, lisânını yanlış söylemekten korur” buyurdu. Resûlullah (aleyhisselâm) bu sözü söylediği günden bu güne kadar, iki kişi arasında verdiğim hükümlerden hiçbirinde şüpheye düşmedim.

Abdullah bin Amr anlatır: Resûlullah (aleyhisselâm) akşam namazını kıldırınca, cemâat dağılıp bir kısmı evine gitti. Bir kısmı da yatsı namazını beklemek için, mescidde kaldı. Resûlullah (aleyhisselâm) daha sonra mescide gelip onları görünce, şöyle buyurdu: “Rabbiniz semâ kapılarından birini açtı. Sizinle meleklere karşı iftihar ediyor. Kullarım, bir vaktin namazını kıldılar, şimdi de diğer vakti bekliyorlar buyuruyor.”

Ebû Nadre anlatır: Namaz için kamet getirilirken Hazreti Ömer “Hizaya girin! Sen biraz ileriye çık, sen de biraz geri git, saflarınızı düzeltin, Allahü teâlâ sizin meleklerin yolundan gitmenizi ister” derdi. Arkasından da “Biz saf halindeyiz, tesbih çekiyoruz” meâlindeki Saffât sûresi yüzaltmışbeş ve yüzaltmışaltıncı âyet-i kerîmelerini okurlardı.

Birgün Hazreti Ebû Bekr, Resûlullahın (aleyhisselâm), Eshâbını (r.anhüm) toplayıp, Allaha hamd, Resûlüne salât ve selâmdan sonra şöyle bir konuşma yaptı:

“Her işin mühim bir tarafı vardır. Böyle mühim işleri başaranların kazandıkları sevâblar, onlara kâfidir. Azîz ve celîl olan Allahü teâlâ yaptıklarınızın karşılığını mutlaka verecektir. Bunun için de vazîfenize ciddiyetle sarılmanız ve gayeye yönelmeniz icâb eder, şüphesiz istikametini düzeltmenin ehemmiyeti daha çoktur. Söylediklerime dikkat ediniz! îmânı olmayanın dîni de yoktur. Karşılığını Allahü teâlâdan bekleyerek iyilik yapmayana mükâfat verilmeyecektir. Niyeti düzgün olmayanın yaptıkları makbûl değildir. Dikkat edin! Allah yolunda cihâdın sevâbı Kur’ân-ı kerîmde bildirilmiştir. Her müslümanın cihâdı sevmesi ve her an cihâda hazır olması gerekir. Allah yolunda cihâd, Allahü teâlânın buyurduğu gibi, müslümanları zilletten kurtaran ve onu vâsıta ederek dünyâ ve âhıret se’âdetine götüren en sâlim yoldur.”

Hazreti Ebû Bekr (radıyallahü anh), Huzâa kabilesinden zekât toplamak için vazîfelendirdiği Amr ile Velîd bin Ukbe’yi (r.anhüm) gönderirken, şehrin dışına kadar uğurlayıp bir çok tavsiyelerde bulundu. Daha sonra onlara yazdığı mektûblarda: “Gizli ve açık her yerde Allahtan korkun. Allahü teâlâ, kendisinden korkanı kurtuluşa erdirir. Ummadığı yerden rızkını gönderir. Allahü teâlâ kendisinden korkanların günahlarını affeder, amellerine kat kat mükâfatlar verir. İnsanoğlunun birbirlerine tavsiye ettiği en hayırlı şey, takvâdır. Sen Allah rızâsı için, onun dinine hizmet için çalışıyorsun. Vazifeyi, sûistimâl etmen, aşırı gitmen, gaflete düşmen caiz değildir, dîni yaşayışınız mu’tedil, işleriniz düzgün olsun. Gâfil olup, zaafa düşmekten çok sakının” buyurdu.

Ebû Bekr (radıyallahü anh), Hâlid bin Velîd’i (radıyallahü anh) İslâm ordusunun başında Şam’a gönderdikten birkaç ay sonra hastalandı. Vefâtına yakın bir Pazartesi günü Müsennâ’yı (radıyallahü anh) çağırıp: “Git Ömer’i bana çağır! Halifeliği ona teslim edeceğim” buyurdu. Ömer (radıyallahü anh) çağrıldığını duyunca, hemen Hazreti Ebû Bekr’in huzûruna geldi. Hazreti Ebû Bekr “Yâ Ömer! Beni iyi dinle ve sana söyleyeceklerimi mutlaka yerine getir. Bugün cenâb-ı Hakka kavuşacağımı zannederim. Eğer şimdi ölürsem, Müsennâ ile birlikte bu akşam müslümanları toplayıp kararımı onlara bildirin. Eğer gece ölürsem, yine Müsennâ ile berâbar sabahleyin erkenden müslümanları toplayıp kararımı bildirin. Büyük de olsa hiçbir musîbet sizi dininizin hükümlerini ve Rabbinizin emirlerini yapmaktan alıkoymasın. En büyük üzüntüye maruz kaldığımız Resûlullahın (aleyhisselâm) vefâtı gününde, beni ve yaptıklarımı gördünüz. Eğer o gün ben, Allahü teâlânın emirlerini yerine getirmekte ufak bir tereddüt gösterseydim, Allahü teâlâ bizi cezalandırır, rezil

ederdi. Medine, kardeş kavgalarının meydanı hâline gelirdi” buyurup, birçok tavsiyelerde bulundu.

Sâlim bin Abdullah bin Ömer anlatır.

Hazreti Ebû Bekr (radıyallahü anh) vefâtından önce şu vasıyyeti yaptı:

Bismillâhirrahmânirrahîm. Bu, Ebû Bekr’in hayata veda edip, âhırete irtihâl ettiği sıradaki vasıyyetidir. O âhıret ki, oraya girince kâfir hakîkati görür, fakat îmânı makbûl olmaz, Fâcir korkar, yalancının inkâra gücü kalmaz. Ben, kendimden sonra müslümanların başına geçmek üzere Ömer bin Hattâb’ı halef ta’yin ettim. Eğer, hilâfeti esnasında âdil hareket ederse, kararımda isâbet etmiş olurum. Eğer zulm eder ve bugünkü hâlini değiştirirse, istemediğim şeyi yapmış olur. Çünkü benim ondan beklediğim yalnız hayırdır, gerisi bilebileceğim bir iş değildir” diye vasıyyetini bildirdikten sonra şu âyet-i kerîmeyi okudu; Meâlen; “Zulmedenler, hangi akıbete uğrayacaklarını, nereye dönüp kalacaklarını yakında öğreneceklerdir” (Şuarâ-227).

Daha sonra, Hazreti Ömer’i çağırtıp: “Ey Ömer! Seni beğenmeyen beğenmez. Seni seven de sever. Her zaman hayır beğenilmez. Ba’zan şer beğenilir” buyurdu. Hazreti Ömer “Ey Resûlullahın (aleyhisselâm) halifesi! Ben halife olmak arzusunda değilim” dedi. Hazreti Ebû Bekr de: “Fakat istemesen de, senin halife olman lâzım. Çünkü sen, Resûlullahı gördün. O’na Sahabe olmakla şereflendin. Resûlullahın (aleyhisselâm), bizi kendisine nasıl tercih ettiğini gördün. Ondan aldığımız feyz ve bilgilerle insanlara doğru yolu gösterdik. Benim hilâfetimi de yakından gördün. Bana yardımcılık ettin. Bildiğin gibi ben, Resûlullahın (aleyhisselâm) yolundan ayrılmadım. Ben üzerinde yürümem gereken yoldan sapmadım. Ey Ömer! Sen de bilirsin ki, Allahü teâlânın gece yapılmasını emrettiği emirleri vardır. Bunu gündüz yaparsanız makbûl olmaz. Gündüz yapılmasını emrettiklerini de gece yaparsınız, onu da kabûl etmez. Âhırette, hak dine tâbi olanların iyilikleri ağır basar, yüzleri ak olur. Oradaki terazide asla hatâ ve hile yoktur. Hesap günü, dünyâda bâtılın peşinde gidenlerin kötülükleri ağır basar, yüzleri kara olur. O günkü terazide hile ve hatâ yoktur. Seni, önce nefsine sonra insanlara karşı uyanık olmaya da’vet ederim. Çünkü, insanların gözünden hiçbir şey kaçmaz. En küçük sürçmeyi dahi fark edebilecek kabiliyette oldukları için, kendilerini idâre edenleri devamlı kontrol ederler. Sen Allahtan korktuğun müddetçe, insanlar da senden korkacaktır. İşte bunlar, benim sana vasıyyetimdir. Allahü teâlâ, Cennet ehlinin güzel amelleri sebebiyle azâb etmeyeceğini bildirirken, ben onların arasında olamayacağımdan korkarım. Rahmet ve azâb âyetlerini hatırlayarak böyle düşünürüm. Kul dâima ümit ve korku (havf ve recâ) içinde bulunmalıdır. Allahü teâlâyı âdil olmaktan başka birşeyle itham etmemeli, O’nun rahmetinden ümit kesmemeli, kendi kendini tehlikeye atmamalıdır. Eğer vasıyyetimi tutarsan, gelmek üzere olan ölümü dünyâdan daha çok seversin. Şayet vasıyyetimi tutmazsan, dünyâ, senin için önünde duramayacağın ölümden beter olur” buyurdu.

Müzeyne kabilesinden Egar (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullahın (aleyhisselâm) emri üzerine Hazreti Ebû Bekr’le beraber Ensârdan bir zâttan hurma alacaktık. Sabah namazından sonra mescidde buluşup yola çıktık. Hazreti Ebû Bekr, ne zaman uzaktan kendisine selâm veren bir şahıs görse, kendi kendine “Selâm vermede herkes seni geçmeye başladı” diyordu. Bundan sonra biz ne zaman uzaktan bir müslümanın geldiğini görsek, o bize selâm vermeden biz ona selâm veriyorduk.”

Seleme bin Şihab Abdî anlatır. Birgün Ömer bin Hattâb (radıyallahü anh) müslümanlara şöyle hitâb etti: “Ey ahâlî! Bizim sizin üzerinizde hakkımız vardır. Uzakta da olsanız esas olan, samimiyetle bağlı olmak ve hayırlı işlerde karşılıklı yardımlaşmaktır. Allahü teâlânın en çok sevdiği şey, devlet başkanının yumuşak ve merhametli olmasıdır. Allahü teâlânın gazâbına en çok düçâr olan şey ise, devlet başkanının câhil ve öfkeli olmasıdır” buyurdu.

Hazreti Ömer halife olunca, ilk mektûbunu Hâlid bin Velîd’in yerine kumandan ta’yin ettiği, Ebû Ubeyde bin Cerrâh’a yazdı. Buyurdu ki:

“Sana, kendisinden başka herşeyin fâni olduğu, ebedî olarak mevcût olan, bizi sapıklıktan kurtaran, doğru yolu gösteren, bizi zulmetten çıkarıp, nûra kavuşturan Allahtan korkmanı tavsiye ederim. Seni Hâlid bin Velîd’in yerine kumandan ta’yin ettim. Orduda ne lazımsa o işi yap. Ganîmet peşinde koşup müslümanları tehlikeye atma. Önceden keşfettirip, durumunu, girişini, çıkışını öğrenmediğin yere ordugâh kurma. Göndereceğin birlikler kalabalık olsun. Müslümanları tehlikeye sokmaktan sakın. Allahü teâlâ, seninle beni, benimle seni imtihan etmektedir. Haberin olsun! Kalbini ve gözünü

dünyâdan koru. Onunla meşgûl olma. Senden öncekilerin helakine sebeb olan dünyânın, seni de mahvetmesine meydan verme. Sen dünyâya düşkün olanların akıbetini çok iyi bilirsin.”

Hazreti Ömer, Sa’d bin Ebî Vakkâs’ı çağırıp, Irak üzerine göndereceği orduya kumandan ta’yin etti. Ta’yin sırasında şu tavsiyelerde bulundu: “Ey Sa’d! Vüheyboğullarından olman sana üstünlük kazandırmaz. Resûlullahın (aleyhisselâm) dayısıyım ve Sahâbesindenim diye mağrurlanıp, Allahü teâlânın emirlerinden ayrılmayasın. Allahü teâlâ, kötülüğü kötülükle gidermez. Ama, kötülüğü iyilikle giderir. Allahla kul arasında, itaat etmekten başka irtibât yoktur. İnsanların şereflileri de, hakîrleri de Allahü teâlânın kullarıdır. Allahü teâlâ da onların Rableridir. Allahın lütfuyla birbirlerine üstünlük sağlarlar. İtâatleriyle ihsânlara kavuşurlar. Resûlullahtan (aleyhisselâm) gördüklerini, duyduklarını hatırla, ona göre yaşamaya çalış. Emîrlerini yerine getir, yasakladıklarını terk eyle. Se’âdet ve kurtuluşun yolu, Resûlullaha (aleyhisselâm) uymaktan geçer. Sen bu dediklerime uyarsan, huzûr bulur se’âdete erersin. Eğer bunlara tâbi olmazsan, amellerini zayi edip, hüsrana uğrayanlardan olursun!”

Hazreti Ömer, İslâm ordusuna kumandan ta’yin edilen Sa’d bin Ebî Vakkâs’ı uğurlarken şu tavsiyelerde bulundu.

“Seni Irak ordusuna kumandan ta’yin ettim. Tavsiyelerimi iyi dinle ve onlara tâbi ol. Zor ve kimsenin istemediği bir işin başına geldin. Doğruluktan başka hiçbir şey seni kurtarmaz. Kendini ve emrindekileri iyiliğe alıştır. İşe iyilikle başla. Her âdet hâline gelen şeyin bir başlangıcı vardır. Hayır ve iyiliğin de başı sabırdır. Başına gelen musibetlere sabret. Sabır, sana Allah korkusunu öğretir. Allah korkusu, O’na itaat edip, günahlardan sakınmanı temin eder. Yasaklarından nefret edip, emirlerine uyarak Allahü teâlâya itaat eden, gerçek kulluk yapmış olur. Yasaklarını yapıp, emirlerinden uzaklaşan da O’na gerçekten âsi olmuş olur. Mü’minlerin kalbleri hakîkat hazineleridir. Allahü teâlâ, bu hakîkatleri kalblerden ba’zan gizli, ba’zan da açık olarak ortaya çıkarır. Açık ortaya çıkardığı hakîkatler; kendisini öven ve yerenin haklarını eşit olarak vermesinde gözükür. Gizli olarak da, kalbteki hikmet dilde görünür. Ve insanlara muhabbet şeklinde ortaya çıkar. Halk tarafından sevilmeyi ihmâl etme. Peygamberler (aleyhisselâm) bile, Allahü teâlâdan kendilerini halka sevdirmesini istemişlerdir. Allahü teâlâ, sevdiği kulunu insanlara sevdirir, sevmediğini de nefret ettirir. Sen ve emrinde çalışanlar, halkın size karşı sevgisinden, Hakkın katındaki yerinizi anlayabilirsiniz.”

Hazreti Ömer (radıyallahü anh), Utbe bin Gazvân’ı (radıyallahü anh) Basra’ya kumandan olarak gönderirken şu nasihatlerde bulundu:

“Ey Utbe! Sen, savaşın en şiddetli ânında, Hind memleketlerine gidecek orduya kumandan ta’yin edildin. Düşmana karşı, Allah’tan başka kimseye muhtaç olmayacağına ve sana yardım edeceğine inanıyorum. Üzerine aldığın işleri hakkıyla yap. Allahtan kork, âhıretini mahveden gurûra kapılmaktan sakın. Sen Resûlullaha arkadaşlık ettin. Zelîlken şerefli, rezilken azîz, zayıfken kuvvetli oldun. Nihâyet İslâm ordusuna kumandan oldun. Söylediğin söz dinlenir, emirlerine itaat edilir. Senin Allah katında yücelmene vesile olmayan ni’metler, olmasın daha iyi. Kendini günahtan Beyt-ül-mal’ın (devlet hazinesi) mülkünü de telef olmaktan koru. Bunlar, senin hakkında endişe ettiğim iki mühim husûstur. Bu husûslar, senin yenilmen ve başka bir günah sebebiyle Cehenneme girmenden çok daha tehlikelidir. Böyle hâllerden Allaha sığınırız, insanlar, önceden dünyâyı isterken, kıyâmet kopunca, Allahü teâlâya sığınmak isteyecekler. Sen dünyâda iken Allaha sığın, dünyânın peşinde koşup, zâlimlerin akıbetlerine uğramaktan sakın.”

Ebû Mûsâ anlatır: Hazreti Ömer halife iken, Şam’da tâ’ûn alâmetleri görülmeye başladı. Halife durumdan haberdar olunca, Ebû Ubeyde’ye mektûb yazıp: “Şu an benim sana ihtiyâcım var. Mutlaka seninle görüşmem lâzım. Mektûbum eline geçer geçmez, hemen yola çık. Akşamı veya sabahı bekleme” buyurdu.

Ebû Ubeyde (radıyallahü anh) mektûbu alınca, “Halifenin beni çağırmasının sebebini biliyorum. O, mutlaka bir gün ölecek olanı yaşatmaya niyetli. Benim tâ’ûndan ölmemi istemiyor” deyip, halifeye “Ben İslâm ordusunun başında vazîfeme devam ediyorum. Niçin çağırdığını da biliyorum. Ölümü bir gün tadacağı mutlak olan bir nefsi yaşatmaya çalışıyorsun. Mektûbumu alınca eski kararından vazgeç, benim burada kalmama izin ver” meâlinde bir mektûb yazdı. Mektûbu okuyan Hazreti Ömer, gözlerinden yaşlar akıtarak ağladı. Yanındakiler “Ey mü’minlerin emîri! Ebû Ubeyde ölmüş mü?” diye sordular. Hazreti Ömer “Ebû Ubeyde ölmemiş, ama

ölmeye mahkûm” buyurdu. Daha sonra da şu mektûbu yazdı: “Ey Ebû Ubeyde! Ürdün toprakları vebaya daha müsaittir. Câbiye tarafları ise vebanın yayılmasına müsait değildir. Muhacirleri, böyle vebanın yayılmasına müsait olmayan yerlere gönder” diye bildirdi. Mektûbu okuyan Ebû Ubeyde (radıyallahü anh) “Bu emîr-ül-mü’minînin emridir, dinleyip itaat edeceğiz” dedi. Bu hâdiseyi nakleden Ebû Mûsâ şöyle devam eder “İslâm ordusunun kumandanı Ebû Ubeyde, benim atıma binip, müslümanları mektûbta bildirilen yerlere yerleştirmemi emretti. O sırada zevcem de tâ’ûna yakalanmıştı. Durumu Ebû Ubeyde’ye (radıyallahü anh) arz edince, halkı tesbit edilen yerlere kendi yerleştirdi. Bu arada tâ’ûna yakalanıp vefât etti. Çok geçmeden tâ’ûn tehlikesi de ortadan kalktı.”

Şam ordusu kumandanı, ümmetin emîni, Aşere-i mübeşşereden olan Ebû Ubeyde bin Cerrah, Ürdün’de Remle yakınlarında vefât edeceği zaman müslümanları yanına çağırıp şöyle nasîhat etti:

“Size, kabûl ettiğinizde huzûrlu olacağınız ba’zı tavsiyelerde bulunacağım. Namazı dosdoğru kılın. Ramazan ayı gelince orucunuzu tutun. Zekâtınızı verin. Hac ve umrenizi yapın. Birbirinize hayrı tavsiye edin. İdârecilerinize doğru yolu göstermek için nasihatlerde bulunun. Dünyâ sizi aldatmasın. Bir insan, bin sene de yaşasa, ona ölümün gelmemesi imkânsızdır. Allahü teâlâ, insanoğluna ölümü takdîr etmiştir. Onlar mutlaka öleceklerdir. Onların en akıllısı, Rabbine en çok ibâdet edip, hesap gününe iyi hazırlanandır. Vesselâmü aleyküm ve rahmetullah! Yâ Muâz! Namazı sen kıldır” buyurup, rûhunu teslim etti. Onun vefâtına insanlarla birlikte cinnîler de ağladı. Muâz bin Cebel (radıyallahü anh) kalkıp müslümanlara şöyle hitâb etti:

“Ey insanlar! Günahlarınız için Allaha tövbe edin. Allahü teâlâ, günahlarından tövbe edip, kendisine kavuşan kulunu affedeceğine söz vermiştir. Herkes borcunu ödesin. Kul, borcunun mahkûmudur. Küsler barışsın. Müslümanın, kardeşiyle üç günden fazla küs olması yakışık almaz. Ey İslâm cemâati! Bir büyüğünüzü kaybettiniz, üzüntünüzü biliyorum. Ben, ondan daha iyi kalbli, kötülükten daha çok uzak, insanlara şefkat, merhamet ve sevgisi daha fazla, ondan daha samimi bir insan tanımıyorum. Ona Allahtan rahmet dileyin. Cenâze namazını kılmaya gelin” buyurdu.

Hazreti Ömer, hilâfeti sırasında yalnız müslümanların işleriyle uğraşır, başka iş yapmazdı. Bu yüzden ona Beyt-ül-mal’den (devlet hazinesi) belli bir maaş bağlanmıştı. Osman bin Affân, Ali bin Ebî Tâlib ve Zübeyr bin Avvâm (r.anhüm) aralarında görüşüp, Hazreti Ömer’in maaşının kendisine yetmediğinde ittifâk ettiler. Kendileri söylemeye cesâret edemeyip, Peygamberin (aleyhisselâm) zevcesi, mü’minlerin annesi, Hazreti Ömer’in kızı Hafsa (radıyallahü anha) vasıtasıyla durumu ilettiler. Hazreti Ömer kızına şöyle dedi: “Allah aşkına söyle, Resûlullah (aleyhisselâm) senin evinde kalırken giydiği en kıymetli elbise neydi?” Hazreti Hafsa’ “İki tane renkli elbisesi vardı. Yabancı elçileri onlarla karşılar, Cum’a hutbelerini, onları giyerek okurdu” dedi. “Peki yediği en iyi yemek neydi?” diye sordu. Hafsa (radıyallahü anha) “Biz arpa ekmeği yerdik. Ekmek sıcakken yağlardık. Yağlı ve yumuşak ekmeği çok lezzetli bulduğumuz için başkalarına da ikram ederdik” diye cevap verdi. Hazreti Ömer’in “Senin yanında kaldığı zamanlarda, Resûlullahın (aleyhisselâm) kullandığı en geniş ve en rahat yaygı neydi?” sorusuna, “Kaba kumaştan yapılmış bir örtümüz vardı. Yazın dörde katlar, üstünde yatardık. Kış gelince de, yarısını yere serer, yarısını da üstümüze örterdik” diye cevap verdi. Hazreti Ömer, “Ey Hafsa, benim maaşımı arttırmak için sana müracaat edenlere söyle: Resûlullah (aleyhisselâm) kendine yetecek miktarını tesbit edip onunla yetinir, fazlasını da ihtiyâç sahiplerine dağıtırdı. Vallahi, ben de kendime yetecek miktârı tesbit ettim. Artanını da ihtiyâç sahiplerine vereceğim. Ben ve iki arkadaşım, Resûlullah (aleyhisselâm) ve Ebû Bekr-i Sıddîk, aynı yolu ta’kibeden üç kişi gibiyiz. Onlardan ikisi nasiplerini alıp yolun sonuna vardı. Sonra üçüncüsü yola koyuldu. Eğer onların yolunu ta’kib eder, onlar gibi yaşarsa, onlara kavuşup, onlarla beraber olur. Eğer, onların yolundan ayrılıp başka bir yolda giderse, onlara kavuşamaz” buyurup maaşının arttırılmasını reddetti.

Ebü’l-Fürât anlatır: Hazreti Osman kölesine: “Vaktiyle ben senin bir kulağını kıvırmışım. Haydi sen de benim kulağımı kıvır, hakkını al” buyurdu. Kölesi de Hazreti Osman’ın kulağını edeble tuttu. Bir türlü çekemiyordu. Emrettiği için de tutmak mecbûriyetinde kalmıştı. Hazreti Osman, köleye “Sıkı çek, yavrum. Kısas dünyâdadır. Âhırette kısas yoktur” buyurdu.

Hazreti Osman (radıyallahü anh) şehîd edildiğinde, hazinesinde kilitli bir sandık bulundu. Sandık açıldığında

içinde bir mektûb çıktı. Hazreti Osman, yazdığı bu mektûbunda şöyle buyurmaktaydı:

“Bu yazılanlar, Osman’ın son sözleridir. Bismillâhirrahmânirrahîm. Osman bin Affân, Allahtan başka ilâh olmadığına, şeriki ve ortağı bulunmadığına, Muhammed’in (aleyhisselâm) Allahü teâlânın kulu ve resûlü olduğuna, Cennet ve Cehennemin hak olduğuna şehâdet eder. Allahü teâlâ, geleceği muhakkak olan bir günde (kıyâmet gününde) bütün kabirdekileri diriltecektir. Allahü teâlâ va’dinden dönmez. Herkes, o va’dle yaşar, ölür ve tekrar dirilir, inşâallah! (Mektûbun arkasında da) İnsan kendisini ihmâl etmesinden dolayı fakirliğe düşüp zarara uğrasa bile, tok gönüllü olması, onu zenginleştirip yüceltir. Dünyâda peşinden kolaylık gelmeyen hiçbir güçlük yoktur. Çok sabırlı olmak icâb eder. Güçlüklerle karşılaşmayan, üzüntü ve sıkıntı nedir bilmez, ilerde de ne olacağı belli değildir.”

İbn-i Sîrîn anlatır: Ebû Bekr ve Ömer (r.anhümâ), herhangi bir kimse İslâmiyeti öğrenmek istediği zaman: “Allahü teâlâya ibâdet et, O’na hiçbir şeyi ortak koşma. Allahü teâlânın üzerine farz kıldığı namazı vaktinde kıl. Namazını ihmâl etme. Onu doğru kıl. Böyle yaparsan se’âdete erersin, değilse azâba müstehak olursun. Zekâtını, vakti gelince gönül rızasıyla ver. Ramazanda orucunu tut. İdârecilerine itaat et. Onların sözünü dinle” diye nasîhat ederlerdi.

Hazreti Ali’nin oğlu Hasen (radıyallahü anh) hasta idi. Ebû Mûsâ (radıyallahü anh) onun ziyâretine gidince Hazreti Ali: “Şunu iyi bilin ki, bu hastayı ziyârete giden müslüman, kendisine affedilmesi için duâ eden yetmişbin melekle birlikte geri döner. Eğer bu ziyâretini sabah yapmışsa, ona o gün akşama kadar duâ ederler. Ayrıca kendisine mükâfat olarak Cennette bir bahçe verilir” buyurdu.

Hazreti Enes (radıyallahü anh) anlatır: Resûlullahın (aleyhisselâm) Eshâbından büyüklerimiz bize, “Başınızdakilere kötü söz söylemeyin. Onları aldatmayın. Onlara isyan etmeyin. Allahtan korkun. Sabırlı olun. Bunlara uyarsanız muvaffak olursunuz” buyururlardı.

Abdullah bin Hâris’e iki kişi geldi. Yaslanmakta olduğu yastığı, yaslanmaları için onlara uzattı. Onlar da, “Biz buraya rahat edip, oturalım diye gelmedik. Senin sohbetinden istifâde için geldik” dediler. Abdullah bin Haris de “Misâfirine ikram etmeyen kimse, Muhammed (aleyhisselâm) ve İbrâhim’in (aleyhisselâm) ümmetinden değildir. Ne mutlu bir parça ekmek ve bir miktar su ile yetinip, Allah yolundan ayrılmayanlara. Yazıklar olsun, sâdece boğazını düşünerek, tıka basa yeyip, Allahü teâlâyı hiç hatırlamayanlara” buyurdu.

Urve (radıyallahü anh) anlatır: Yermük savaşında, Rum ordusu kumandanı, müslümanlar hakkında bilgi toplamak için bir Arabı casus olarak gönderdi. Arab gizlice müslümanların hareketlerini gözetledikten sonra geri döndü. Rum ordusu kumandanı Kubuklar, ona “Müslümanlar ne yapıyorlar?” diye sordu. Arab casus, “Gece, dünyâdan elini eteğini çekmiş olan hıristiyan din adamlarından daha çok ibâdet ediyorlar. Gündüzleri de, her biri usta bir silâhşör kesilip, yiğitçe dövüşüyorlar” dedi.

□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□□

1) Mu’cem-ül-müellifîn cild-4, sh. 147

2) Târîh-i Bağdâd cild-2, sh. 162

3) Vefeyât-ül-a’yân cild-4, sh. 191

4) Tehzîb-ül-esmâ ve’l-lüga cild-1, sh. 78

5) Tezkiret-ül-huffâz cild-2, sh. 710

6) Tabakât-ül-müfessirîn (Dâvûdî) cild-2, sh 106

7) Tabakât-ül-müfessirîn (Süyûtî) sh. 30

8) Şezerât-üz-zeheb cild-2, sh. 240

9) Tabakât-üş-Şâfiiyye cild-3, sh. 120

10) Tam İlmihâl Se’âdet-i Ebediyye sh. 1075

11) El-A’lâm cild-6, sh. 69

12) Muhtasar-ı tuhfe-i İsnâ aşeriyye sh. 68

13) Ahmed Muhammed Hûfî, “Et-Taberî,” Kâhire 1963

14) Brockelman, Târih-ül-edeb-il-Arabiyye, cild-3, sh. 45, 318